

Transgender in Halacha

Show# 93 | November 19th 2016

Dovid Lichtenstein: הליכות עולם Bringing Halacha into our lives

מגן אברהם סימן רמד ס"ק ח

וא"כ היה נראה להתיר לבנות בית הכנסת בשבת בקבלנות ומ"מ ראיתי שהגדולים לא רצו להתירו כי בזמן הזה אין העכו"ם מניחין לשום אדם לעשות מלאכת פרהסיא ביום חגם ואם נניח אנחנו לעשות איכא חילול השם אבל תיקון הרחוב אין נקרא ע"ש הישראל כ"כ ומ"מ במקום שאין נוהגין היתר ברחוב אין להקל.

Transgender in Halacha

שו"ת ציץ אליעזר חלק י סימן כה פרק כו אות ו

מחקר גדול יש אמנם לחקור בהיכא שמתחולל שינוי מהותי - אורגני בגופו של אדם כגון בנתהפך מזכר לנקבה או להיפך, וכפי ששמעתי וגם נתפרסם על כך בכתבי - עת שונים, מבצעים כהיום גם נתוחים כאלה במקרים מיוחדים (וכמובן נדירים). בשינוי מהותי כזה נוצרים באמת הרבה בעיות הנוגעות לקביעת זהותו ויחודו האישי של אנוש כזה. אזכיר בזה מה שראיתי בספר זכרון ברית לראשונים לרבנו יעקב הגוזר (נדפס בשנת תרנ"ב) בחלק המלואים מאת המו"ל בסי' ה' דבתוך אריכות דבריו בספרי מקרים בענין טומטום ואנדרוגינוס ושאר שינויי הבריאה מביא מה שמצא כתוב בספר שו"ת יד נאמן (שאלוניקי תקס"ד) בליקוטיו על י"ד ד' ס"ד ע"ב שראה לא' קדוש מחכמי ירושלים שכתב קונטרס שלו בכת"י שמעתיק ומספר ממקרים כאלה של התהפכות נקבה לזכר, וגם מסביר את הענין איך שאין מוצאים שום שינוי בתכונת אברי הזכר יותר מן הנקבה אלא שזו אבריה מבפנים וזה אבריו מבחוץ (שיש לאשה מבפנים ערלה וביצים אף שאין דמיון להם כביצי הזכר) וכו', ומכיון שכן מסתפק הקונטרס והלך אם האשה היא חייבת במילה או פטורה. ופשיט לה דפטורה ממאמר הכתוב וערל זכר וכו' דמשמע דזכר מעיקרו הוא דחייב במילה אבל נקבה מעיקרה ונעשית זכר לא. והמילואים שם מוסיף להביא ראיה לזה מהא דיוצא דופן הבא אחריו אינו בכור, מטעם שקדמו אחר, אף שהוא פטר רחם דכוותי' הכא כיון דכתיב וביום הח' ימול יתכן לומר שהכתוב הזה מודיע לנו שערלתו הטמונה בו ומחוברת עמו משעת לידה שהוא עת יציאתו לאויר העולם הוא דהוי בציוי הזה, לאפוקי ערל השלא /ערלה שלא/ ניכרת בו

בשעת לידה אלא לאחר מיכן כגון שקדמו לו בשעת לידה סימן נקבות ואח"כ נכרו בו סימני זכרות, דאינו בכלל הציוי הזה דפסק דין ערלה ממנו ואינו בכלל וערל זכר כיון שקדמו נקבות עיין שם. כן ראיתי בספר הנקרא בשם יוסף את אחיו (להרב ר' יוסף פלאג' ז"ל) מערכת ג' אות ה' שנשאל אם יארע מקרה כזה בנוגע להצרכת גט. וז"ל: בא שאלה אחת לפ"י לשאול ממו"ר יצ"ו אם צריך גט כדת מו"י =משה וישראל= אם יארע כזאת, והוא, בראובן שנשא אשה א' בתולה כאחת בנות ישראל והיה עמה כדרך איש ואשה, ואחר כמה שנים קרה לה מקרה דנשתנית מנקבה לזכר בכל מכל כל, מהו הדין לזאת שהיתה נקבה ואשת איש ונעשית זכר אם צריך ראובן זה לגרשה בגט כדמו"י כיון שהיתה אשתו איש, או דילמא אינו צריך כיון שאיננה אשה כי אם איש. ובדברי תשובתו הביא בראשונה ג"כ ממה שנמצא כתוב בספר יד נאמן משם קונטריס לאחד קדוש מחכמי ירושלים, וכנ"ל, ולאחר מיכן מוסיף עלה וכותב: ובענין שאלתנו נראה דלא צריך גט דזכר הוא עתה ולא אשה, דהרי נוסח הגט הוא דאיש נותן גט לאשתו וכותב אנת אנתי, ולא יש לפנינו אתתא כ"א גבר איש, וגם כותב לה רשאה ושלטאה להתנסבה לכל גבר וכו' ולא אתחזי לגבר דאיהו עצמו גבר, וגם כותב בגט את מותרת לכל אדם, והרי אינה אשה שראויה ומותרת לכ"א וכו' עכ"פ נראה לע"ד דאינו צריך ראובן ליתן גט לאשתו שנעשית איש גו"ש =גמור ושלם=, ואמינא לה ממ"ש הרב תוס' יום טוב ז"ל בפ"ד דגיטין מ"ח דאיתא שם המוציא את אשתו משום אילונית וכו' שהביא דברי הר"ן וז"ל המוציא את אשתו משום אילונית פ"י שחשב שהיא אילונית גמורה וכו' ואף על פי שהאילונית אינה צריכה גט וכו' י"ל דלא נולדו בה סימני אילונית גמורות אלא שהוא חשב כן וכו' יעש"ב, והשתא אמינא ק"ו ומה אילונית אמרי' דאינה צריכה גט מבעלה כ"ש וק"ו בנ"ד דאשה זאת אית לה סימנים הרבה שהוא גבר איש בחוש הראות לעיני הכל דלא צריכה גט דזאת אינה אשה כ"א איש ממש. וגם אמינא דאיש כזה שהיה אשה תחלה ונהפך לאיש נ"ל דכשאומר ברכת השחר אינו אומר שלא עשני אשה משום דכבר נעשית אשה תחילה בבטן אמו ויצא לאויר העולם בצורת אשה, אלא מברך בא"י אמ"ה =ברוך אתה ד' אלוקנו מלך העולם= שהפכני לאיש. האמור היא הבעת דעתו של מחבר הספר שם, אבל לאחר מיכן מוסיף עוד להביא מה שהשיג על דבריו האמורים וכל על דברי היד נאמן אחד מחכמי אזמיר נקוב בשם הרב הכולל כמוה"ר אליא אבועלפיא, ואלה דבריו: מ"ש הרב יד נאמן דזכר מעיקרו הוא דחייב במילה קשה דאטו ערל זכר מעיקרו כתיב, ערל זכר כתיב והרי הוא ערל זכר ומ"ש אדוני' ר"ם נר"ו ראייה מאילונית וכתב כ"ש וק"ו, אחרי המ"ר לא כל דכן הוא וגם אינה ראייה, דאם היה הדבר במציאות שנשאה אשה ראויה לילד ושוב נעשית אילונית ובכל זאת פוטרין אותה מגט ויבום וחליצה, היתה הראיה טובה, לא כן עתה דמעיקרא אילונית ועתה אילונית היא, משא"כ זאת דנהפכת, דנישואין גמורין והקנאה גמורה קנאה דראויה היתה לו, וא"כ לא קרב זה אל זה. ולפי שיטתו אשאל מאתו, כאשר יהיה הדבר דאחר זמן שנהפכה לאיש חזרה חנה לשחרותה והיתה לאיש אי חשיבא בריה חדשה וזאת היא אחרת ואי בעלה מאיס עליה מותרת לאחר בלי גט מהראשון כדברי רב יוסף סיני נר"ו הותרה לגמרי, ואם נשאת לאחר ושוב גירשה וירצה בעלה הראשון לשוב לקחתה רשאי וליכא משום מחזיר גרושתו אחר שנשאה לאחר, או דילמא הרי היא כמו שהיתה מעיקרא והיא היא ואין דנין אותה כבריה חדשה ואגידא ביה בראשון ובתר מעיקרא והשתא אזלין דהיא אשה ואין התהפכות מחדש דבר. וכאשר יהיה הדבר ול"ו יבא אזי נראה איזה צד מכריע עכ"ל. ועל דברי השגותיו של הרב הנ"ז לא חזר מחבר הספר להשיב עליהם וליישב דבריו

הקודמים, וצדק בפרט בדחיתו הראי' מההיא דאילונית, ומשקל גם לדחית דברי היד נאמן בנוגע למילה. וראי' המלואים להיד נאמן שהעתקנו לעיל ג"כ יש לדחותה בנקל ולומר דשאני ההיא דהבא אחריו אינו בכור בהיות ומיהת אינו בכור לנחלה כמבואר בבכורות ד' מ"ז ע"ב וכדמסביר את ההלכה הט"ז ביו"ד סי' ש"ה סק"כ ע"ש וזה שהתורה אמרה וביום השמיני ימול אין מזה כל הוכחה, דהתורה דברה בהוה ובמצוי ובאה לאשמיענו בזה מצות מילה ביום הח' ואפי' בשבת, ואין מכאן כל משמעות למעט מיכן כל סוג ערל זכר, ופשוט. והספק האמור בנהפכה לאיש אם צריכה גט, יש להחילו גם על בלהיפך, היכא שהאיש נהפך לאשה (כפי שנתפרסם מעשה כזה לפני כמה שנים שקרה בכזאת במדינה גדולה באירופה), אם אשתו זקוקה לג"פ =לגט פטורין= ממנו, וכן להחיל ע"ז גם הספיקות שהעיר הרב אבולעפיא הנ"ל באם שיארע ששוב יהפך לאיש. ובהרהורי דברים עולה בדעתי לדמות למה שמצינו בתרומת הדשן בפסקים סי' ק"ב שכותב לחקור על אשת אליהו הנביא ז"ל או אשת ריב"ל אם יכולים לינשא לאיש אחר, נ"מ לדורות ג"כ אם יזכה אחד כמו הם. ופשיט דאשת רעהו אסור ולא אשת מלאך שכולו רוחני ולא גופני ע"ש, ויעוין בשו"ת מהרי"א אסאד חאה"ע סי' ד' בהגה מן המחבר שכותב להסביר דברי התה"ד עפ"י דברי התוס' בסנהדרין ד' נ"ב ע"ב שכותבים דאשת רעהו ולא אשת קטן בא למעט אשת קטן ע"י ייעוד או ביבום, א"כ שפיר שמעינן מזה בק"ו למעט גם אשת מלאך מהא דאשת איש אפילו בכה"ג שחלו הקדושין, אף על פי שכבר התחיל וחל האישות שהיתה אשת רעהו ושוב נעשית אשת מלאך עיין שם. וא"כ ה"נ בנידוננו יש לומר דאשת רעהו אסורה ולא אשת - אשה, ואף על פי שכבר התחיל וחל האישות שהיתה אשת רעהו, מ"מ נפקעין מאליהן הקדושין בהיות דנעשית שוב אשת - אשה. ויש להוסיף להסביר את זה ביותר ע"פ מה שהמנחת חנוך במצוה ר"ג כותב להסביר את דברי התה"ד עפ"י דרש"י ביבמות ד' מ"ט ע"ב ד"ה דהא, דעל דברי הגמ' שם: הכל מודים בבא על הנדה ועל הסוטה שאין הולד ממזר וכו' סוטה נמי דהא תפסו בה קדושין. כותב רש"י: דאי אמרי' דלא תפסי קדושין בסוטה א"כ כשנעשית סוטה תחת בעלה לא תהי' צריכה גט רק יפקעו הקדושין. (לשונו של רש"י הוא: דאף לאחר שזינתה לא פקע מינה קדושי' הראשונים). וכן כותב הנ"י דכל היכי דלא תפסי בה קדושין אם נעשה דבר זה תחת בעלה א"צ גט רק נפקעו הקדושין ממילא, ולכן מוסברים גם דברי התה"ד, דלכאורה נהי דלא תפסי קדושין ממלאך דלא נקרא איש, מ"מ אם הי' בה קדושין גמורין היאך נפקעין הלא למיתת הבעל צריכין ילפוטא בקדושין שיתיר, אבל בזה ניחא, כיון דאין קדושין תופסין א"כ ממילא נפקעו הקדושין יעו"ש ביתר אריכות. וא"כ דון מינה גם לנידוננו שי"ל ג"כ בכזאת, דהא כשם דלא תפסי קדושין ממלאך, כמו"כ לא תפסי נמי קדושין מאשה, ומכיון שכעת בעלה של זו נהפך ונהיה לאשה ולא תפסי כעת קדושין ממנו (קרי -! ממנה) א"כ ממילא נפקעו הקדושין הקודמין מאליהן. ואודות החקירה של הר"א אבועלפיא הנ"ל בחזרה אח"כ שוב לקדמותה, וכן מה שיש ממילא לחקור גם בלהיפך כנ"ל. מצינו חקירה בדומה לזה בברכי יוסף אה"ע סי' י"ז לגבי מיתת הבעל בהיכא שחזר לחיים ע"י מעשה נסים כאשת ר' זירא, אי נימא דכי הדר חי מלתא חדתא היא, או דלמא דאגלאי מילתא דאותה מיתה לא היתה מיתה כמות כל האדם, ורוצה לפשוט מהירושלמי דאכתי אגידא ביה יעו"ש. ולראיתו מהירושלמי שמביא שם הרבו להשיב עליו הבאים אחריו כמובא מדבריהם באוצה"פ שם, (ומענין חילוקו של האפי זוטרא שם בין אם כבר נקבר הגוף או לא) ועכ"פ אליבא דכו"ע הבעיא מתעוררת כשקורה בכזאת רק על מכאן ולהבא ולא על למפרע כיעו"ש, ואכמ"ל יותר.

קובץ שעורים חלק ב סימן כח

כתב בפסקי מהרא"י סי' ק"ב דאשת אליהו ואשת ריב"ל מותרות דאשת רעהו כתיב ולא אשת מלאך והן כולן רוחני ולא גופני עכ"ל וקשה דבגמ' פריך מיתת הבעל מנ"ל ואף דאשת מת ודאי לא מיקרי אשת רעהו וצ"ל דאף דעתה אינה אשת רעהו מ"מ כיון שנאסרה שעה אחת אסורה עולמית עד שיתחדש בה דבר המתירה אלא דילפינן מקרא דאיתקש מיתה לגט וא"כ ה"נ אף דעתה אינה אשת רעהו מ"מ איסור שהיה בה להיכן הלך ותניא בסדר עולם שבעה בני אדם קפלו את העולם כולו ואלו הן אדם מתושלח שם יעקב עמרם אחיה השילוני אליהו ועדיין הוא קיים עכ"ל ומבואר מלשון הברייתא דאינו חשוב כמת ובב"מ קי"ד לאו כהן הוא מר עיין שם ואי נימא דחשוב כמת הא כתיב במתים חפשי ועוד דאי חשוב כמת אין צריך לקרא דאשת רעהו.

ובטור יו"ד סי' רס"ז בשם הרמ"ה דגר שמת והניח עבדים קטנים והגדילו אח"כ אין להן תקנה דכיון שלא הותרו בשעת מיתת האדון אינן ניתרין אח"כ ובב"י שם חולק ע"ז עיין שם והא דמיתת הגר מתרת עבדיו הוא מג"ש דלה לה דעבדו דגר כאשתו דמיתת האדון מתרת כמיתת הבעל וסובר הרמ"ה דמעשה המיתה היא המתרת ואינה מתרת אלא בשעתה כמו גט דאינו מתיר אלא בשעתו ודעת הב"י דההיתר הוא במה שהבעל הוא מת והרי גם אח"כ הוא מת ושמא י"ל עוד לשיטת הב"י דההיתר הוא ע"י שאין לה בעל דגלי קרא גבי מיתה דאינה אסורה אלא בשעה שיש לה בעל וא"כ אפשר לומר כן גם הכא כיון דעכשיו אינה אשת רעהו מותרת וצ"ע.

שו"ת ציץ אליעזר חלק יא סימן עח

תינוק שנולד ומבחינה חיצונית נראה כנקבה ומבחינה גנטית הינו זכר אם מותר לנתחו ולהפכו לזכר או לנקבה.

בס"ד ו' חשון תשל"א. לכבוד ידידי הנכבד, הרב הגאון אליעזר יהודה וולדינברג שליט"א שלום וברכה.

ראשית ברצוני להודות מקרב לב על קבלת ספרו שו"ת, ציץ אליעזר חלק י'.

עברתי בעיון על כמה שאלות ותשובות המופיעות בספרו ונוגעות לעבודתי, מאד נהייתי והתרשמתי מעומק בירור ההלכות והתפלאתי על בקיאותו הגדולה בענינים הנוגעים ברפואה. בהזדמנות זו ברצוני לברכו שהקב"ה יזכהו לחדש חידושים ולברר הלכות ולהפיץ תורה ברבים.

ברצוני לשאול שאלה הלכתית שהתעוררה אצלי במשך עבודתי בביה"ח. השאלה קשורה בענינו של תינוק אשר נולד לפני יותר משנה, בלידה אי אפשר היה לקבוע בברור את מינו של היילוד. המראה החיצוני נראה היה כנקבה וכך קיבל את שמו - ירונה.

כדי לברר ביסודיות את מינו של היילוד, אושפז בגיל /ששה/ חודשים. בבדיקה: האברים המיניים החיצוניים נראו כאצל נקבה, ז"א שפות, ואבר קטנטן הנראה כקליטוריס - (חביונית, אבר מין חיצוני בפות). בתוך אחת השפות היה גוש בצורת אשך.

בוצעו בדיקות מיוחדות כדי לברר את מינם של תאי הגוף, כרומטין מיני ובדיקה ציטוגנטית. הבדיקות העלו תאי זכר. היילוד נותח ובוצעה פתיחת בטן סקירתית ולא נמצאו אברי מין פנימיים. כמו כן נלקחה ביופסיה מהגוש בשפה החיצונית שנראה היה כאשך, ונמצא כי גוש זה אכן הינו אשך.

בסכום: המדובר ביילוד שמבחינה חיצונית נראה כנקבה אך למעשה הינו זכר.

מבחינה ניתוחית קל יותר לשנות לנקבה, למרות שלא תוכל להרות, כמו כן מבחינה פסיכולוגית עדיף שתגדל כנקבה, כי לנתח ולהפכו לזכר יעורר בעיות רבות יותר גם מבחינה ניתוחית, גם מבחינה אישית, כמובן לא יהיה זכר לכל דבר. אך כדי שהיילוד זה יהיה נקבה, יש צורך לנתח ולכרות את האשך היחיד הקיים כדי למנוע פעילות הורמונלית זכרית, שתפריע להתפתחותה של הנקבה.

שאלתי היא: א. האם בכלל מותר להפוך את מין היילוד שמבחינה גנטית הינו זכר, לנקבה. ב. האם מותר במקרה שלפנינו לכרות את האשך היחיד ולהפוך לנקבה, יילוד אשר מבחינה חיצונית כבר נראה כנקבה. מאד אשמח לקבל חוות דעת הלכתית בשאלה זו. אסיים בברכה כידידו מוקירו ומכבדו ד"ר י. א. שושהיים

ב"ה. אור ל"א מרחשון תשל"א. ירושלים עיה"ק תובב"א. ליקירי ומכובדי היו"ש ד"ר א. שושהיים נ"י. שלום וברכה. מכתבו היקר קבלתי תמול, עברתי עליו בתשומת לב הראויה והנני מתכבד לענות לו על שאלתו.

(א) לפי דעתי סוג היצור הנולד שעליו מוסב שאלתו, גם אילו ישאירו אותו כפי שהוא יהא דינו כנקבה, רצוני לומר, שלא יהא עליו אפילו דין אנדרוגינוס על השלכותיו, כי סימני אנדרוגינוס כפי המתבאר מסוגית הש"ס ביבמות ד' פ"ב פ"ג וכן בירוש' שם ובעוד מקומות. הוא, שיש לו במציאות אבר זכרות ואבר נקבות, וכך פוסק הרמב"ם במפורש בפ"ב מה' אישות הכ"ד וז"ל: מי שיש לו אבר זכרות ואבר נקבות הוא הנקרא אנדרוגינוס והוא ספק אם זכר ספק אם נקבה ואין לו סימן שיודע בו אם הוא זכר ודאי אם היא נקבה ודאית לעולם עכ"ל, ולדעת פוסקים אחרים הוא מתחלף בסימניו לחדשיו פעם מופיע בו סימן זכרות ופעם סימן הנקבות עיין או"ח סי' תקפ"ט במג"א סק"ב ובאה"ט שם יעו"ש, (וכנראה היא גם שיטה דחוויה, עיין בספר פסקי הלכות על הרמב"ם שם) והיילוד דנן, כפי שתיאר אותו במכתבו הרי למעשה האברים המיניים החיצוניים נראים אצלו כאצל נקבה, ואין לו שום סימן חיצוני מאבר זכרות, ורק הבדיקות המיוחדות שבוצעו בו הראו כי נמצאים בפנימיות גופו תאי - זכר, ולכן דעתי הוא כנ"ז שגם אם נניחהו כפי שהוא דינו יהא כדין נקבה, כי האברים החיצוניים הנראים לעין הוא הקובע בהלכה (ואגב. שמעתי מרופא שסוגי הורמונים משותפים יש למעשה לזכר ולנקבה גם יחד, וקובע בזה ריבוי האחוזים, ולכן ברור שרק האברים הממשיים החיצוניים המשונים בין זכר לנקבה המה הקובעים בזה למעשה).

בהיות כן נראה לפשוט בנידון השאלה שמותר איפוא לנתח ילוד זה ולהפכו עי"כ לנקבה גם בפנימיות התפתחותו.

(ב) מה שיש לעיין עדנה קצת הוא מה שנמצא בתוך אחת השפות אשך - זכרי, ואם מותר לכרות האשך היחיד הזה כדי למנוע עי"כ פעילות הורמונלית זכרית שתפריע להתפתחותה של הנקבה, ולא יעברו בזה על איסור סירוס.

ולאחר העיון נראה דמותר לעשות זאת, ולא יעברו על איסור סירוס כלל, וזאת משתי בחינות, האחת, בהיות ואין לו אברי זכרות חוץ מגוש זה בצורת אשך וא"כ אינו בסוג זכר כלל וכנ"ל. והשנית, גם באנדורגינוס ממש מצינו להמנחת חנוך במצוה רצ"א אות א' שהעלה דלשיטת הרי"ף והרמב"ם דאינו ראוי להוליד אינו חייב על סירוסו ושאפשר דאף איסור אין כאן ע"ש

וכזה העלה גם בשו"ת חתם סופר חאה"ע סי' כ', ורק אם מוליד ס"ל שם דעל סירוס סימני זכרות שלו לוקה ועל סימני נקבות אינו לוקה.

ועוד לו להח"ס בזה גם בסי' י"ז שמברר שם נמי ומוכיח דאע"פ דפסקינן (באה"ע סי' ה' סעי' י"א) דאפילו מסרס אחר מסרס לוקה, אבל היינו דוקא כששניהם נעשו בידי אדם, אבל אם ההתחלה היתה ביד"ש = בידי שמים = שוב אין איסור במעשי אדם כלל עיין שם.

והגם שמצינו בשו"ת בית יצחק חאה"ע ח"א סי' ל"ו, שכותב לחלוק על הח"ס בהיכא שנעשה סריס לאחר שנולד אפי' בידי שמים, מ"מ מודה מיהת בהדיא שם דבסריס חמה שנולד במעי אמו אין בו משום מסרס וה"ה בעקר שנולד כשהוא עקר ע"ש, וכך העלו גם בשו"ת חבצלת השרון חאה"ע סי' י"ב ושו"ת תעלומות לב ח"ב סי' ד' אות ט"ו עיין שם.

וא"כ דון מכל האמור במכש"כ ועל אחת כמה שבודאי אין כל איסור סירוס על כגון נידונו בכריתת גוש - האשך, בהיות ואינו ראוי להוליד כלל וכלל באין לו אפילו האבר המיני הדרוש לשם לכך.

(ג) ולמען השלימות אסכם ואומר שגם לו היה לו לילוד זה דין אנדרוגינוס, או גם אם תעמוד לפנינו הבעיה על אנדרוגינוס ממש (כפי שהראו לי בבי"ח לפני כמה שנים שנולד ילד עם גיד וגם עם שפות ושביל. ודיברו גם אז על ביצוע ניתוח בגופו), שג"כ יהא מותר לנתחו ולהפכו לסוג ודאי בהיות ומקובלת ההלכה (וכן במדע הרפואי) שאינו מוליד. ואמנם אז מוטב יותר לנתח אברי הנקבות ולהפכילזכר, כדי לצאת גם ידי הדיעה שמוליד כדמתבאר מדברי שו"ת חתם סופר ס' כ' שם.

אבל כשעדיף מכמה בחינות להפכו לנקבה ג"כ אין לאסור וכנ"ל.

הן אמנם באנדריגוניס ישנה בעי' הלכותית נוספת והוא, במה ששוללים ממנו עי"ש שיהפכו אותו לנקבה המצוות שהי' מתחייב מספק גם כזכר כמבואר ומפורט בברייתא דאנדורגינוס בפ"ד דבכורים וברמב"ם בהלכותיו.

אבל אי משום הא אין לאסור, בהיות ומציאותו משתנה, וכעין שמצינו בטומטום שנקרע, שבהשתנות גופו משתנה גם דינו (יעוין במאירי ביבמות שם) ובפרט כשמבצעים זאת בקטנותו בטרם שמתחייב עוד בכלל במצוות, ורק צריכים קביעה דקדוקית ברורה אם אמנם ע"י ביצוע הניתוח שיבצעו באנדורגינוס ישתנה ויהפך

באמת לנקבה ודאית, ומה גם שהרמב"ם הרי קבע להלכה בפ"ב מה' אישות שם שמהותו של האנדרוגינוס לא יוכל להקבע בודאות לעולם, ולכן יש לחזר היטב כדי להודע אם העד כדי כך נשתנה כעת הטבע או התפתח הידע הרפואי?

עכ"פ אין לזה שייכות לעצם ביצוע הניתוח שכאמור דעתי נוטה שמותר לבצע זאת הן באופן כללי להפוך את המין היילוד שמבחינה גנטית הינו זכר, לנקבה. וגם לרבות במקרה שלפנינו העומד על הפרק שמותר לכרות את האשך היחיד ולהפוך לנקבה היילוד אשר מבחינה חיצונית כבר נראה כנקבה. בהוקרה ובברכת הצלחה בכל אשר יפנה בידידות ובהערצה אליעזר יהודא וולדינברג

שו"ת ציץ אליעזר חלק כב סימן ב

בירור הלכה אודות איש שנהפך לאשה מה דינו.

ב"ה. יום ה' כ"ב שבט תשנ"ז. ירושלים עיה"ק תובב"א.

למע"כ ידיד נפשי וידי"ע הגאון הגדול מופלא ומופלא בנגלה ובנסתר כש"ת מוהר"ר מרדכי אליהו שליט"א. הרה"ר והראשון לציון אחדשכת"ה באהבה וכבוד.

על אודות מה שנשאל מחו"ל בגבר שנהפך לגמרי לאשה, מה דינו וכו', ואמרתיו לו בפגישתנו הקודמת שזכורני ששאלה מעין זאת נשאל הג"ר יוסף פלאג'י באחד מספריו ובאתי הביתה וחפשתי בתיקים שלי, כי זכורני שבזמנו עשיתי העתק מזה, והצטערתי שחפשתי הרבה מאד ולא מצאתיו, ותמול בפגישתנו השניה כששמעתי מכת"ר שעדיין לא מצא זאת בספר הצטערתי ביותר, ובבואי הביתה שבתני לחפש שנית בחיפוש מחופש בין כתבי, והנה בסייעתא דשמיא קוים בי מאמרם ז"ל במגילה ד' ו' ע"ב, ויגעתי ומצאתי כת"י ההעתק שהעתקתי בזמנו מהגר"י פלאג'י הנ"ל. שם הספר הוא "יוסף את אחיו" להרב ר' יוסף פלאג'י.

והנני מתכבד להמציא לו בזה את הכתוב שם על בליהפך באשה שנהפכה לגבר. אבל נוכל ללמוד משם בהיקש ובגזירה שוה בדימוי מילתא למילתא לכמה ומכמה הלכות שהספר כותב ומביא שם בהיכא שקרה מקרה כזה.

זוה לשון הספר יוסף את אחיו במערכת ג' אות ב': בא שאלה אחת לפ"י לשאול ממו"ר יצ"ו אם צריך גט כדת מו"י אם יארע כזאת. והוא בראובן שנשא אשה א' בתולה כאחת בנות ישראל והיה עמה כדרך איש ואשה, ואחר כמה שנים רבות קרה לה מקרה דנשתנית מנקבה לזכר בכל מכל כל, מהו הדין לזאת שהיתה נקבה ואשת איש ונעשית זכר וצריך להנשא וליקח אשה אחרת צריך ראובן זה ליתן גט כריתות שיגרשנה בגט כדת מו"י כיון שהיתה אשתו איש. א"ד אינו צריך ליתן גט כלל כיון שאינה אשה כ"א איש, ואל תתמה על שאלה כזאת שהכל באפשר אין כל חדש תחת השמש כמו שתראה בס' יד נאמן בלקוטים דס"ב ע"ב שהביא כמה מאורעות כזה ובכלל כתב שבתולה אחת בזמן שהיו מכניסין אותה לחופה נתהפכה לזכר כיעש"ב.

תשובה: כיוצא בדבר כתב הרב יד נאמן ז"ל שם משם קונטרס לאחד קדוש מחכמי ירושלי' ת"ו מכ"י שהולך ומסתפק אם האשה הלזו חייבת במילה או פטורה, ופשיט לה דפטורה מטעם מאמר הכתוב דכתיב וערל זכר וכו' דזכר מעיקרו הוא דחייב במילה אבל נקבה מעיקרה ונעשית זכר לא עכ"ד יע"ש, ובענין שאלתנו נראה דלא צריך גט דזכר הוא עתה ולא אשה, דהרי בנוסח הגט הוא דאיש נותן גט לאשתו וכותב אנת אנתתי, ולא יש לפנינו אתתא כ"א גבר איש, וגם כותב לה רשאה ושלטאה להתנסבה לכל גבר וכו' ולא אתחזי לגבר דאיהו עצמו גבר, וגם כותב בגט את מותרת לכל אדם וכו' לשון זה דמותרת לכ"א והרי אינה אשה שראוי' ומותרת לכ"א, ולהזכיר השם שהוא פ' בן פ' שקר הוא דובר דאין כאן בן.

(בכאן מתאר הספר איך יתכן מקרה כזה בדרך טבעי. וממשיך וכותב:

(עכ"פ נראה לע"ד דאינו צריך ראובן ליתן גט לאשתו שנעשה איש גו"ש, ואמינא לה ממ"ש הרב תוס' יום טוב ז"ל בפ"ד דגיטין מ"ח דאיתא שם המוציא את אשתו משום אילונית וכו' שהביא דברי הר"ן ז"ל וז"ל המוציא את אשתו משום אילונית לשון הר"ן פי' שחשב שהיא אילונית גמורה דהיינו דוכרניתא דלא ילדה וגרשה בגט, ואעפ"י שהאילונית אינה צריכה גט כדתנן ביבמות רפ"ק וכולן שמתו או שמיאנו או שנמצאו אילונית צרותיהן מותרת ואילו היתה צריכה גט ואפי' מדרבנן לא היתה מותרת להתירם דהו"ל צרת ערוה וכדאיתא התם, י"ל דלא נולדו בה סימני אילונית גמורות אלא שהוא חשב כן והיינו דקתני סיפא נישאת לאחר והיה לה בנים הימנו והיא תובעת כתובתה וכו' יעו"ש"ב, והשתא אמינא ק"ו ומה אילונית בסימנים דוקא שהיא אילונית וסימניה הביא הר' ר"ע ז"ל בפ"א דיבמות מ"א יע"ש אמרינן דאינה צריכה גט מבעלה כ"ש וק"ו בנ"ד דאשה זאת אית לה סימנים הרבה שהוא גבר איש בחוש הראות לעיני הכל דלא צריכה גט דזאת אינה אשה כ"א איש ממש, וגם אמינא דאיש כזה שהיה אשה תחילה ונהפך לאיש נ"ל כשאומר ברכת השחר אינו אומר בא"י אמ"ה שלא עשני אשה. משום דכבר נעשית אשה תחילה בבטן אמו והוציאו לאויר העולם בצורת אשה, אלא מברך בא"י אמ"ה שהפכתי לאיש.

וכשמוע דברי ה"ה אחד מרשומי חכמי אזמור יע"א רב רחומאי פלפלא חריפא שדעתו יפה הרב הכולל כמוה"ר כמוה"ר אליא אבולעפיא נר"ו דיבר בקדשו עמ"ש פה יאמיני מו"ר יצ"ו שאין לי פנאי ויכולת לעיין בדבריו אלה אשר כתב, וז"ל דבר אליהו, מ"ש הרב יד נאמן דזכר מעיקרו הוא דחייב במילה קשה דאטו ערל זכר מעיקרו כתיב ערל כתיב והרי הוא ערל זכר. ומ"ש אדוני' ר"ם נר"ו ראייה מאילונית וכתב כ"ש וק"ו, אחר המ"ר לא כל דכן הוא וגם אינה ראייה דאם היה הדבר במציאות שנשא אשה ראויה לילד ושוב נעשה אילונית ובכל זאת פוטרין אותה בגט ויבום וחליצה היתה הראיה טובה, לא כן עתה דמעיקרא אילונית ועתה אילונית היא, משא"כ זאת דנהפכת דנישואין גמורין והקנאה גמורה קנאה דראויה היתה לו וא"כ לא קרב זה אל זה. אלא דלענ"ד יפה שתיקה בעולם הפוך ובדבר שאינו מצוי, ויעוין בה' פסח דהשמיט בש"ע דין עכבר נכנס ועכבר יוצא מפני שאינו מצוי, ובכל זאת לפי שיטתו אשאל מאתו כאשר יהיה הדבר דאחר זמן שנפכה לאיש חזרה חנה לשחרותה והיתה לאשה אי חשיבא בריה חדשה וזאת היא אחרת ואי בעלה מאיס עליה מותרת לאחר בלי גט מהראשון כדברי רב יוסף סיני נר"ו הותרה לגמרי, ואם נשאת לאחר ושוב גירשה וירצה בעלה הראשון לשוב לקחתה

רשאי וליכא משום מחזיר גרושתו אחר שנשאה לאחר, או דילמא הרי היא כמות שהיתה מעיקרא והיא היא ואין דנין אותה כבריה חדשה ואגידה ביה בראשון ובתר מעיקרא והשתא אזלין דהיא אשה ואין התהפכות מחדש דבר, וכאשר יהיה הדבר ול"ו יבא אזי נראה איזה צד מכריע. עכ"ל הספר יוסף את אחיו.

רואים אנו ונוכחים לדעת כמה התהפכיות שיכולים להיות במקרה כזה בהלכה עד שיוכלו להגיע להחלטה ברורה בכל שאלה ושאלה שמתעוררת במקרה כזה באיש או באשה.

(ב) אוסיף לציין גם לדברי הקרבן נתנאל על הרא"ש בסוף פרק ח' דיבמות בסוף סק"ו שכותב וז"ל: ואני מצאתי בספר מעשה טוביה מאמר עולם קטן פ' ה' שכתב בשם כמה חכמי רופאים שהעידו על כמה אנדרוגינוס שילד בנים מאשתו ואח"כ נישאת היא לזכר ותלדנה בנים כנקבה גמורה עכ"ל. והובא זה גם ברי"ט אלגזי להלכות בכורות פרק ו' אות נ"ח ובלשון יותר מתוקן: וז"ל: ובחכמי המחקר כתבו דהיה מעשה באנדרוגינוס שהיו נישאות לאנשים ותלדנה בנים ובנות ואח"כ נשאו להם נשים והולידו ג"כ בנים ובנות וכמ"ש בספר מעשה טוביה בחלק עולם קטן פ"ה יעו"ש.

(ג) באשר על כן נלענ"ד שבמקרה שלפנינו יש לתת לו דין אנדרוגינוס [או טומטום]. ודיני אנדרוגינוס וטומטום קבצתי וביררתי בהרחבה בספרי שו"ת ציץ אליעזר חלק שלישי סימן י"ג, ובאם הוא בריה בפני עצמו או ספק כדיעו"ש.

בשמים ראש סימן שמ

שמ

אהרן הנכבד החכם ר' שמואל / אשר שאלתני מאיש שנתחך
בניד והניזים שלו לנמרי / וכשא אשה / והיא לא
ידעה / אי הוי קדושו קידושי' / איש נאמר גם נזה אמתא בכל דהו
ניחא לה / ומסתך דאדעהא דכני וודחי לא מקדשה נפשה / שלא
יהי' להכלל חובת ביאה / ומספר כחונה נלמד ומיכל לוקיני י'
(אמר יד"מ : ראייתו בתי' כרך גדול בבית נגזי של הרב הגדול
מה"ר רמ"ה מעראני נר"ו / והוא חמ"ר שמעון דוראן ובשאה
ראשונה דובר בזה) :

תשובה ! עד שאחכ שאלני אם היא צמחית מקדשת
בכך / שאלני אם שניהם רואים / שאכשר שאין
אשה מקדשת אלא למי שיש לו זכרות / והוא כאשה דמי' שאין
האשה נושא אשה / אפילו זרונה / ובקדושי' שאין מסורי' לביאה
כאלו / אפילו אבי' מודה / ומסופקיני עוד דאפשר אפילו כל שאין
לו קישוי כלל נמי לא / דכלוע דכא וכרה שפכה דוקא / דמשמש
באנר חי איירי / דמשמש באנר מת פעור • וכן סריס אדם
וסריסי חיה שחוף / אלא שבקצת מקומות קשה לי על זה /
אבל נדון דידן אין בו ספק / אבל שהדומה להחיר בלא נע אס
נעשה זה לאחר נישואי' • ולומר דנוף חדש אחי לכאן ובאשה דמי' /
זה קשה בעיני / ואין ולא רפי' בידי :

שו"ת שאילת יעבץ חלק א סימן קעא

הלכה למעש' שהוזהר בילד א' שנולד ונמצא הגיד שלו שנסדק מנקב העטר' שיוצא השתן עד סוף הגיד שבתוך הגוף והרי כל גופו של גיד נסדק לשני בתרים והשתן יוצא מתוך סדק א' שבעיקר הגיד הדבק בגוף באופן שאין השתן יוצא כלל דרך הגיד ובעטרה שהיא נסדקת לשנים מדובק בה הערלה אך אמנם חציה של עטרה משני צדדיה היא מגול'. ועם היות שראיתי שנים שלשה פעמים אופן האנדרגינוס לא ראי זה כראי אותם שראיתי מחמת דאותם הגיד הי' שלם כשאר כל אדם וראוי לביאה אבל בתינוק זה דמוסכם אצלי ואצל כל רואי שמש דאינו יכול לבוא כלל בכלל אנשים, קרוב אני להחליט הדבר דאין לברך על מילתו לא המוהל ולא האב, וכמ"ש א"א ז"ל בח"ב דלדברי הכל בטעם המילה הוא כדי לתקן האבר ולמעט הנאתו, והרי הכא בטלה ומבוטלת הנאתו, כי אי אפשר לבוא לידי קישוי ולא ביאה בקצת. ובכן צריך שאלת פי גאון הדור האב"ד נר"ו שילך ויראה עם סיעת שאר רבנים המסתופפים בצל קהלתו, שהם יסכימו בדבר כי לא קל הוא והרי זה דבר חדש ממש שלא נשמע ולא נראה כמוהו ודי בגילוי דעתי זה והגאון יבחר ולא אני נאם משה זעירא דירושלם. וז"ל האב"ד אם המוהל מסיכמים למהלו ודאי צריך ברכה אף אם הטעם ניתן מסיני אנו אין לנו אלא מה שענינו רואות וכי בשביל טעמיה דקרא נדרש שלא לברך כי אין הלכה כר"ש דדריש טעמא דקרא רק המקובלין דורשין ונותנין טעם ע"כ לדעתי לברך ברכות מילה ואף אנדרוגינוס צריכין לברך כ"ד אהו' ה"ק יחזקאל קאצנאילפוגן ומי שאין לו ביצים אינו מוליד אעפ"כ מוהל מברכין וגם פן יתרפא שיבדקו החתיכות ויהיה ראוי להוליד.

שמעו זאת הזקנים ההיתה כזאת בימיכם ואם בימי אבותיכם.

גם אנכי הצעיר נקרא נקראתי לראות הילד ההוא ולעיין לחוות דעתי, וראיתיו שהגיד בתולדתו הי' שסוע לארכו מגבו. וחרוצי מיחרץ פחות מחצי עוביו, ולמטה הי' שלם (והרמ"ח לא דק בלישניה במ"ש שכל גופו של גיד נסדק לב' בתרים. אבל ר"ל בכל משך ארכו נסדק מלמעלה בענין שנראה כשתי דפנות והחריץ העמוק ביניהם) באופן שהי' עשוי כמרזב וצנור למימי השתן המקלחין מגופו דרך נקב קטן במקום נקבות. ויוצאין מן הגוף כמו באשה והתלתול בשר הארוך המתדמ' לגיד ונראה בראשו כמין עטרה מגולה בגבהה וכאילו הערל' נקלפת מעל גבה ונשאר' דבוקה ודחוק' למטה בראש אותו חתיכת בשר הנרא' כראש הגויה. אמנם הוא שם גוף אטום בלי נקב. דומה לזכרות בצורה חצונה, אלא שהוא שסוע שסע מלמעל'. ומתחתיו עגול סביב בשלימות דומה למזחיל'. ולח תמיד ממי רגלים המטפטים בו תדיר כאמור.

והנה למראה עיני שפטתי שנקבה גמורה היא לכל דבר, ואינה בגדר אנדרוגינוס ש"ל זכרות ונקבות, וכאן לא הי' לו זכרות לגמרי. אחר שהוא אבר סתום ובשר אטום וגם טומטום איננו. לפי שהטומטום אינו ניכר בין זכר לנקבה, וזה ניכר שאין לו זכרות רק נקבות בלבד, כי אותו בשר ארוך הנדמה לגיד במקצת צורתו. אי אפשר לקרותו זכרות. שאינו אלא סרח העודף מבשר הצומח מהגוף ונעשה כמין דלדול, שמצוי גם במקומות אחרים שבגוף. ולא מחמת שיש לו תואר חיצוני בדמיון מה לגיד הזכר, יחשב לזכרות עם היותו בלתי חלול כיון שהוא לבטלה לגמרי, ונעדר מפעולת אותו כלי ההולד'. שאין בו לא מעבר לזרע. ואף לא ליציאת שאר מותרי הגוף. לכן הרי הוא כמו שאינו, וכל יתר כנטול דמי. ועוד שהוא שסוע וקרוע מגבו. אבל זכרות האנדרוגינוס לא לריק ולבטל'

נמצא בו, כי הוא כלי נברא בו לצורך תשמישו כמו בזכר. רק שנתלוא אליו כלי הנקבות ג"כ, על כן שניהם לא לשוא נמצאו בו. ונידון כזכר ונקבה, והטומטום שאינו ניכר, נידון כספק עד שיקרע ותתברר אמתתו. אבל זה לא ידעתי במה יצא מתורת נקבה דעלמא. שנקבותו מוכחת עליו, ולכלל זכרות אי אפשר להביאו כנ"ל. לפיכך הי' פשוט בעיני שאינו בר מילה כלל, דלא שייך בגויה דמחתך בבשר בעלמא הוא. וכ"ש שאת"ל שטעון מילה מספק. מכל מקום אין מקום לברך עליו, כפסוק בש"ע גם בטומטום ואנדרוגינוס והא פשיטא לא עדיף מנייהו, וכראותי כן תמהתי על פשיטות פסקו של המורה בהפך. כי מה כחו יפה לעקור הלכה קבועה ומוסכמת, מכל חכמי ישראל ראשונים ואחרונים ה"ה רב האי גאון הרי"ף הרמב"ם הרמב"ן הרא"ש הרשב"א והר"ן. עם היות הראב"ד חלוק על זה. (ועמ"ש בס"ד בהגהותי לטי"ד סכ"ח) לא השגיחו עליו בעלי הש"ע ותקעו בו מסמרות, ומכל הגדולים שבאו אחריהם לא נמצא שערער בדבר עד היום, איך יתכן לומר כן בפשיטות להפך הקערה על פיה כאילו לא נמצא אפי' חולק עליו, וכל זה בלי טעם וריח כל עיקר וראיה של כלום, רק שכך חלם חלום, אין זה אלא דעת חיצוני להתנגד להוראה תקועה וקבועה מיוסדת על אדני פז. ומקשה עצמו לדעת אחרת ולא נודע דרכו שמא שכח או שמא לא למד, או כתב כדניים ושכב בטרם עמד. אם אמנם יפה אמר עם הספר שאין להשגיח בדורשי טעמי מקראות לעצמן ח"ו לבנות ע"ז יסוד בהוראה ולפ"ד אפי' תינוק שלם בכל תנאיו אלא שאין מ"ר = מי רגלים = עושין כיפה לדברי י"א לאו בר מילה הוא זה דבר בטל מאליו. ומשה לא שפיר קאמר, דמהתם גמר אלא מיהא ודאי מיגרע גרע מטומטום ואנדרוגינוס כדאמרן. והא פשיטא דלא רבייה קרא דהמול כל זכר אמר רחמנא. והאי לית ביה זכר וזכרון דזכר כלל, ותרופה אין למכתו דהא לאיי היא בריה בידי שמים. ואפי' יצויר שימצא רופא אומן שירפא הסדק ויעשה שהדפנות יחדו ידובקו והיו לבשר אחד. האם בריאה יברא להם מעברים וצינורות ושבילים לזרע ולמים. ואיברא דאין מקום לטעות מחמת אותה שאמרו גבי בכור מטיל מים במקום נקבות ספק הוא (בכורות פ"ו ש"ע סימן שט"ו) דלא דמי. התם בטומטום עסקינן וחיישינן שמא נהפכה זכרותו לנקבותו. שלא נראה וניכר לא הזכרות ולא הנקבות, אבל כאן הזכרות שאנו מספקים בו אין לחוש שנתהפך, כי בשר בעלמא הוא. ובודאי לא נכפל גיד הזכרות לפנים אלא להפך הוא אפשר שאבר הנקבות יצא לחוץ. ולפיכך נדמה לאבר הזכר, כי לפמ"ש הכוזרי במאמר ד' בביאורו לס' יצירה במ"ש זכר באמש ונקבה באשם. שנתבאר בניתוח שאיברי הנקבה כאיברי הזכר אלא שהם מהופכים לפנים, וכמדומני שכך ראיתי גם בס' בן סינא ולפ"ז יכול להיות שלא שינה הטבע מדתו בכאן ולא חידש בריאה זרה רק בזאת בלבד שהוציא ופלט בית התורף לחוץ והפכיה כי כיתונא, באופן שנגלית צורתו הפנימית שהיא כעין של זכר מהופך לכן נראית בו זאת התמונה הזכרית המשונה. ושפופרת היא שנחלקה שתים ונשאר חלק א' בפנים למעלה. וחלק ב' שלמטה יצא פגום, על כן הוא חרוץ מגבו כחצי קנה חלול. והעטרה הנקבית יצאה עמו דבוקה בראש גויה המדומה החלק המגורש ממקומו. איך שיהי' אחר שבשר טפל הלז אינו נבוב ולא נקוב בכדי טהרתו כמוציא מים כלא חשוב ולא יחשב לאצבע. ואין כאן אלא נקבה ודאית וסרח העודף ממשגה הטבע ונקבות שלו במקומו הראוי עומד, מאין להכניסו בכלל ספק. ואי נמי ספיקא הוי, הא ודאי קיי"ל דאין מברכין על הספיקות, ולית בה ספיקא. והברכה ודאי לבטלה, ואפ"ה עבד המורה עובדא וציוה למולו בפומבי בברכה, ולדעתי ברור הדבר שטעה בהלכה. עליה לבניכם ספרו כי מורה צוה למול נקבה בב"ה (באנפי בי עשרה, לפרסומי מילתא וטעות אחת

גורמת לכמה טעויות כי ע"פ הוראה זו קראו לו שם זכר הלבשוהו בגדי זכר והרי הוא עובר בכל יום אלאו דאורייתא דלא יהי' כלי גבר על אשה. ועוד יותר קשה, שיבואו לטהרו באודם. ונמצא מכשיל לעצמו ולאחרים באיסור כרת ח"ו, ויבוא להתייחד עם האנשים וא"ל שזו חששה רחוקה. לפי שכבר ידעו הכל שיצא עליו קול שם זכר. גם בגדיו הן עדיו ולא נחשדו ישראל על הזכר. אמרתי שזה הבל כי הוא בעצמו יודע שאיננו זכר ויבוא להתאוות לזכר לבקש תפקידו. והוא לא ידע מאומה מאיסורין הללו ולא הודיעוהו ולא למדוהו ליזהר מהן. ויחשוב שהוא בריה בפ"ע שאין לו שייכות בדברים הללו. מאחר שהוציאוהו מכלל אשה ונקבה, ועד זכר ואיש לא בא. במחשבתו ולא עלה על לבו. כי ההעדר כרוך בעקבו. עוד הוא עלול למכשלות ותקלות גדולות, כי יכשירוהו לעדות להוציא ממון על פיו, או יקום לשבועה, וכן אתה אומר שזוקק ליבום. ולא זו בלבד שיוכל לעגן א"א = אשת איש = בחנם אחר שיגדיל ולא יעלה על לב שיש בו איזה ספק (מאחר שנהגו עמו כל מנהג זכר שלם) אלא שיש לחוש עוד שיפטור יבמה במקום אחין ח"ו, **לכן בהכרח צריך להודיעו ולפרסמו בשמו (הלא הוא יוסף בר קלמן מבני ק"ק אלטונא וטוב הי"ל לקראו לא יוסיף)** כדי להסיר מכשול מדרך הרבים. כי כל ישראל ז"בז = זה בזה = ערבים. ומצדיקי הרבים יזהירו כזוהר הרקיע וככוכבים יהיו כטל וירבו שנים טובים כרביבים. ותו נפק מנה חורבא לכי גדיל אתי לנסובי איתתא. מכיון דחזו ליה מיכסי ואזיל גלימא ופריס סודרא ארישיה כדכורא והא ודאי נישא ולא נושא שדינו לכל דרכיו כנקבה גמורה) ואין אתנו יודע על מה עשה ככה, ה' יאיר עינינו באור תורתו לנו ונלכה, המתחנן בנפש נמוכה. יעב"ץ ס"ט.